

WYCHOWANIE – SPORT – WARTOŚCI

Dr Jan Czechowski – AWF im. B. CZECHA KRAKÓW

Ur. w 1976 roku w Krakowie. W I. 1995-2000 studia pedagogiczne w Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie. W r. 1994 dyplom ukończenia Państwowej Szkoły Muzycznej I stopnia im. S. Wiechowicza w Krakowie. W r. 2000 dyplom ukończenia Państwowej Szkoły Muzycznej II stopnia (okres sześcioletni) im. W. Żeleńskiego w Krakowie. Uzyskanie tytułu magistra pedagogiki na Wydziale Pedagogicznym w r. 2000. W I. 2000-2006 studia doktorskie (stacjonarne) w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W r. 2006 uzyskanie stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki w UJ w Krakowie. W I. 2003-2010 nauczyciel w Studium Muzyki Współczesnej w Krakowie. Pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie i UJ. Obecnie zatrudniony od r. 2008 na stanowisku adiunkta w AWF im. B. Czecha w Instytucie Nauk Humanistycznych, Zakładzie Pedagogiki w Krakowie.

WPROWADZENIE

Znaczący wpływ na życie człowieka, jego zachowanie i postawy wywiera sport. Dając radość człowiekowi, wychowuje go, rozwija i doskonali zarówno w sferze fizycznej, jak i duchowej. Przede wszystkim pomaga utrzymać zdrowie (zwłaszcza sport masowy i szkolny), kształtuje osobowość, uczy wytrzymałości, obowiązkowości, przestrzegania reguł i wdraża w systematyczną ciężką pracę. Ponadto formuje pożądane z punktu widzenia życia społecznego cechy: solidarności i koleżeństwa, bycia dla drugich i z innymi. Sport niesie jednak ze sobą coraz liczniejsze niebezpieczeństwa i zagrożenia. Są to m.in.: sięganie po środki dopingujące, brutalizacja gry, wszechobecna komercjalizacja, fałszowanie wyników. Wypierane są wartości szlachetne i piękne – pokój, bliskość narodów, wzajemny szacunek. Ludzie sportu odpowiedzialni za jakość tegoż fenomenalnego przejawu życia społecznego, tj. trenerzy, nauczyciele, sportowcy, kibice, sędziowie czy dziennikarze, za priorytet winni

uznać swój konkretny wkład i aktywność w kultywowaniu takich wartości, jak: prawda, dobro i wolność.

Poruszana problematyka wychowania obecnego w sporcie i wartości mu towarzyszących ma na celu budowanie większej świadomości roli, jaką sport – nośnik wielu wartości – ma wyzwać w zawodniku. Wychowywanie woli, odpowiedzialność, wytrwałość, prawość i zrównoważenie to cnoty, których wypracowanie jest pewnym horyzontem zadań osób ze świata sportu. Zestawienie ze sobą tytułowych pojęć: sportu, wychowania i wartości jest zasadne z tego powodu, iż poprawność procesu szkolenia sportowego musi w sobie łączyć działania na rzecz wygranej i zwycięstwa z troską o osiągnięcie koniecznych cnót moralnych, jak odwaga, szczerłość, podporządkowanie się regułom i trenerowi. Dzięki procesom wychowawczym można w wystarczającym zakresie zabezpieczyć młodych adeptów sportu przed aberracjami dotyczącymi ich natury biologicznej i społecznej. Można skuteczniej chronić dzieci i młodzież

przed degradacją ich rozwoju moralnego, cielesnego czy duchowego. Konieczna wydaje się zatem refleksja pogłębiająca wizję sportu w kontekście wychowania dzieci i młodzieży ku wartościom.

WYCHOWANIE CZŁOWIEKA – PRZESTRZENIĄ DZIAŁANIA I WARTOŚCI

Wychowanie jako proces relacyjny osób, oddziaływanie z konkretnym ukierunkowaniem na cel zawsze dotyczy człowieka – od początku dziejów jest obecny w świecie ludzi (tresura bowiem odnosi się do zwierząt, hodowla zaś do roślin, wychowanie przyporządkujemy osobie ludzkiej); stąd jego antropologiczny wymiar. Ukierunkowanie natomiast na wartości i budowanie wg nich sposobów oddziaływania wyraża aksjologiczny aspekt wychowania. W świecie sportu realizowanie i aktualizowanie wartości na drodze wychowania jest nieodzownym czynnikiem kształtowania w każdym sportowcu jego moralności i koniecznych w realizacji człowieczeństwa cnót.

Wychowanie jako przedmiot studiów jest w rzeczywistości, zdaniem Andrzeja Pawłuckiego¹, studiowaniem nie tyle wychowania, co człowieka. Absolwenci uczelni pedagogicznych zostają bowiem powołani do służby w zmianie człowieka na jego pożądaną, osobową jakość. By jednak wpływać na zmianę człowieka, trzeba go najpierw poznać – owy surowy materiał. Studiować człowieka należy zawsze w kontekście zjawisk wychowawczych i w kontekście świata, w którym on żyje i który tworzy. Akademia wychowania fizycznego pokazuje obraz człowieka wyczerpująco pełnie, mianowicie jako wartość (zwłaszcza poprzez

wartość jego ciała) w porządku ładu kulturowego oraz człowieka jako „rzecz” w porządku ładu przyrodniczego. W ramach tych dwóch obszarów nauk o człowieku istnieją niezliczone wprost ścieżki naukowych specjalności.

Naukowy obraz człowieka „rzeczywistego” według Pawłuckiego różni się od wizerunku człowieka „prawdziwego”, i że dopiero specjalne podejście – nazwać je można aksjologicznym – w kreśleniu wizerunku człowieka, zbliża nas do samowiedzy, która mówi, iż człowiek staje się o tyle człowiekiem, o ile zmierza do usytuowania swoich myśli i czynów na najwyższych poziomach etyczności; że dopiero wtedy jest wartością najwyższą – jako uczestnik różnych sfer życia, kiedy chce być tym, kim być powinien².

Sport to sfera życia ludzkiego i obszar oddziaływania społecznego. Szczególnie zatem wśród sportowców należy dostrzekać się wspomnianych poziomów etyczności. Oddziaływanie jest tu bowiem zwłaszcza na młodych, którzy często bezkrytycznie przyjmują zachowania i postawy swych idoli sportowych za przykład. Należy jednak w swoich zamiarach i dążeniach pozostawać wiernym szlachetności i godności postępowania.

Dzięki czynom człowiek ukonkretnia pomyślane dążenia i wprowadza je do swojego doświadczenia jako wartości. Ludzka rzeczywistość to przestrzeń „działania i wartości” i stąd każde działanie człowieka jest urzeczywistnieniem wartości, wynikłym z zamiaru osiągnięcia tego, co – jako pomyślane – być powinno³.

Powyższa myśl wyraża prawdę o wzajemnym przenikaniu się intencji, czynu i wartości. Jeżeli z powodzeniem zaszczec-

¹ A. Pawłucki, *Rozważania o wychowaniu*, Akademia Wychowania Fizycznego, Gdańsk 1994, s. 15 i n.

² Ibidem, s. 18.

³ Ibidem, s. 79.

pimy w człowieku ważną ideę – wartość, a on pod jej wpływem będzie postępować, rozpocznie się wówczas urzeczywistnianie wartości w działaniu konkretnego człowieka. Dotyczy to także zawodników, którzy w na drodze pracy treningowej i wyrzeczeń postępują zgodnie z wyznaczanymi wartościami. Owe jakości życia społecznego należy im jednak konsekwentnie prezentować i uświadamiać ich istnienie i znaczącą rolę.

Optyka spojrzenia na sport w duchu wartości i wychowania, którego zadaniem jest prowadzenie ku wartościom, nawiązuje w swojej treści do kultury. Wyraża ona bowiem ludzkość, poszczególne narody i społeczności wraz z ich dorobkiem umysłu, rąk i ducha. Sport także plasuje się wśród osiągnięć kulturowych ludzkości, a nawet jest czymś więcej - swoistym medium w przekazywaniu wartości.

Korzystając z socjopragmatycznego ujęcia kultury Jerzego Kmity⁴, cytowany powyżej Autor pisze: „Wynika z tego, że człowiek, ujmowany jako podmiot społeczny, przystępując do jakiegokolwiek działania, musi wykazać się uprzednią znajomością:

- 1) takiego postępowania, które – w danych okolicznościach – zapewniałoby osiągnięcie celu (prowadziłoby do urzeczywistniania wartości) oraz
- 2) wyobrażenia obrazu bytu, który być powinien (wzorem wartości). Kiedy człowiek działa – wszystko jedno, czy po nowemu, twórczo, czy też zwyczajowo, odtwórczo – daje on sobą świadectwo, że będąc członkiem jakiejś wspólnoty zna przyjmowane przez innych członków tej rodziny „przepisy” na działania (wzory czynności) oraz wie, jaka powinność – zawarta w wartości – stanowi

o sensie (celu) podejmowanego czynu. Mówiąc inaczej, każdy działający podmiot społeczny – członek jakiejś wspólnoty – jest znawcą i nosicielem kultury tej wspólnoty”⁵.

Z powyższego wynika, iż poznawanie człowieka wraz z jego środowiskiem leży u podstaw mozolnego procesu: wpływania na zmianę człowieka i to nie tylko od strony fizycznej, ale całościowo traktowanej. Etyczne przesłanki wychowania nadają właściwy kierunek i ton rozwojowi osoby, która jako uczestnik różnych form aktywności – w tym także sportowej – musi działać w oparciu o wartości i wybierać to, co być powinno. Każdy zatem człowiek, a zwłaszcza sportowiec, którego zachowanie i osiągnięcia skupiają uwagę innych ludzi, a on sam współistnieje w zespole, drużynie, budując tam liczne relacje z innymi, zobowiązany jest dobrze znać wzorzec postępowania wraz z regułami wartościowego działania dla danej wspólnoty i stosować się do nich. Tylko wtedy dany sportowiec będzie stawał się prawdziwym nosicielem kultury sportowej.

Mówiąc „wychowanie”, mamy także na myśli czynności kulturalizacyjne – czyli działania polegające na zadawaniu wychowankowi wzoru kulturowego. Mówiąc „wychowawca”, wyobrażamy sobie kompetentnego nauczyciela wzoru kulturowego – członka wspólnoty kulturowej i przewodnika po świecie wartości w jednej osobie. Gdy zaś myślimy o „wychowanku”, to przyznajemy mu status kandydata do udziału w życiu danej wspólnoty i przypisujemy mu rolę ucznia wzoru kulturowego. Byt wychowawczy musi zatem wprowadzić się do procedury jego rozpoznawania paradygmatu

⁴ J. Kmity, *O kulturze symbolicznej*, Warszawa 1982, s. 63 i n.

⁵ A. Pawlucy, *Rozważania o...*, op. cit., s. 80.

kulturowego. Kryterium aksjologicznego humanizmu stanowi bowiem najwyższą instancję odniesienia w rozpoznawaniu rzeczywistości wychowawczej i jej pedagogiczno-praktycznego wymiaru⁶. Wychowanie fizyczne jako wychowanie do wartości ciała nie różni się niczym osobliwym od pozostałych przejawów wychowania. Nauczyciel musi przyjąć na siebie nieodzownie rolę znawcy-przewodnika różnych dziedzin kultury ciała i pamiętając o aksjologicznej jedności humanistycznej przestrzeni życia, musi on odkrywać zarazem przed wychowankiem miejsce różnych znaczeń wartości ciała w relacji do najwyższej wartości człowieczeństwa. Istnieją zatem dwie dziedziny wychowawczej kulturalizacji w odniesieniu do wartości ciała: wychowanie do witalnej i utylitarnej wartości ciała⁷.

AKSJOLOGICZNY WYMIAR SPORTU

W poszukiwaniu powiązań pojęć: „sport”, „wartość”, „wychowanie” i ich znaczenia sięgnijmy po wypowiedź Romana Schulza, dla którego wychowanie – zwłaszcza sportowe ma podłoże aksjologiczne. Jest ono ujęte w kategoriach filozoficznych i wprowadzone do istoty normatywnego porządku edukacyjnego, tzn. tego, co w wychowaniu uważane jest za dobre, wartościowe, cenne, godne urzeczywistnienia. Przybiera to formę konstruowania rozmaitych, normatywnych wizji świata edukacji, na podstawie uprzednio przyjmowanych założeń aksjologicznych dotyczących człowieka, społeczeństwa i kultury. Sferę wartości wychowawczych w pedagogice konstruuje się – wyprowadza:

- ze stwierdzanych tendencji rozwojowych kultury i społeczeństwa;

- z filozoficznych lub religijnych koncepcji człowieka;
- z rozmaitych form ideologii społecznej;
- z osiągnięć współczesnych nauk, zwłaszcza nauk bezpośrednio współpracujących z pedagogiką;
- z głosu opinii publicznej danego społeczeństwa i jego różnych grup społecznych;
- z programów polityki gospodarczej lub społecznej państwa (Schulz w: [red.] Kukołowicz, Nowak/1997/s. 26).

Wartości zatem, będące celem wychowawczych działań w sporcie i poza nim, są generowane społecznie, a tym samym akceptowane w konkretnych środowiskach. Trener, instruktor sportowy, wychowawca z zakresu kultury fizycznej pełni nader ważną rolę: na życzenie bowiem społeczne prowadzi on młodych adeptów sportu do wartości, które zinterioryzowane przez nich na drodze wychowania mają być widoczne w ich postępowaniu.

Jako zasadniczy cel tego rodzaju kształcenia Schulz postuluje alfabetyzację aksjologiczną pedagogów, trenerów, szkoleniowców obejmującą m. in. przekazywanie, w usystematyzowanej postaci, podstawowych, głównych, elementarnych składników dorobku światopoglądowego edukacji, także wiedzy o wartościach edukacyjnych i procesach ich tworzenia, konsumpcji czy utylizacji⁸.

Nie należy z tego obowiązku, tj. orientacji w świecie wartości, choćby na poziomie podstawowym, wyłączać nauczycieli wychowania fizycznego, trenerów, szkoleniowców, a także działaczy sportowych i studentów akademii wychowania fizycznego, zwłaszcza kierunku nauczycielskiego. Osoby te odpowiadają bowiem

⁶ Ibidem, s. 82.

⁷ Ibidem, s. 89-91.

⁸ Ibidem, s. 31.

nie tylko za rozwój swej własnej struktury aksjologicznej, ale za przekaz wartości i wdrażanie do ich rozpoznawania i aktualizowania przez młode pokolenie. Są także szczególnie powołane do dbałości o rozwój w aspekcie formowania wartości w młodzieży i kierowania się nimi w najbardziej nawet prozaicznych sytuacjach codzienności.

Należy pamiętać, iż w procesie wychowania sportowego przygotowujemy zawodnika nie tylko do bicia rekordów, rozwijania swej fizycznej tężyzny, sprawności, szybkości, siły i wytrzymałości. Nade wszystko wychowujemy człowieka, który po utracie kontaktu ze sportem musi być świadom swojej wartości jako podmiotu myślącego i wolnego. Będąc aktywnym na arenie rywalizacji sportowej, powinien dostrzegać on wartości, które są ponad sportem i nie utracą nigdy swej doniosłości, domagając się koniecznie w każdym czasie ich realizacji.

Wychowanek zatem jako człowiek „wybierający” winien zdaniem Katarzyny Olbrycht⁹ stanowić treść pożądanego sposobu myślenia pedagogicznego. W warstwie instrumentalnej należy przygotować go do świadomego wybierania, posługiwania się różnymi kryteriami, umiejętności uzasadniania swoich wyborów, motywujących do wybierania odpowiedzialnego, rozstrzygającego, a więc akceptującego rezygnację z czegoś, na rzecz czegoś innego. Wychowywać należy też w ujęciu negatywnym, by np. wychowanek nie wybierał orientacji faszystowskiej, patologicznych wzorców życia uznanych za kryminalne lub kryminogenne, przedmiotowe traktowania człowieka, bezwzględnie

eksploatującego i degradującego stosunku do własnej planety. Według pozytywne-go programu wychowania człowiek jest osobą i realizuje się we wspólnocie osób w relacji „dla drugiego”, we wszystkich wartościach osobowych, poprzez urzeczywistnianie wartości prawdy, dobra i piękna w różnych formach kulturowych. Działania wychowawcze wymagają więc rzetelnej edukacji aksjologicznej, która winna także uwzględniać poznanie biografii znaczących postaci o wyrazistych orientacjach na wartości, których analiza pozwoliłaby lepiej zrozumieć wpływ różnych wartości i różnych ich porządków na indywidualne losy ludzi.

Wartości często traktuje się jako zamiennik celów wychowawczych. W kontekście szkolenia sportowego dotyczą, jak sugeruje Urszula Ostrowska, urzeczywistniania idei kreowania człowieka wartościowego i czynienia jego świata lepszym. Aksjologiczne konstrukty podstaw wychowania to: uznanie godności i podstawowej wartości osoby, obywatelstwo społeczne i międzykulturowe, eksponujące wartość różnorodności i otwarcia na świat, obywatelstwo ekologiczne. Nawiązując w sensie pedagogicznym do platońskiej triady naczelnych wartości: prawdy, dobra i piękna, można powiedzieć, iż prawda doskonali intelekt, dobro rozwija wolę, a piękno kształtuje uczucia. Wśród zadań wychowania wymienia się kultywowanie wartości uniwersalnych, ogniskujących wokół wspomnianej triady: humanizm, godność i prawa człowieka, dobra wspólne, solidarność, wolność, odpowiedzialność, pokój¹⁰. Szczególnie trafnie korespondują wymienione powyżej wartości z światem

⁹ K. Olbrycht, *Wychowanie a wartości*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, (red.) T. Kukołowicz, M. Nowak, KUL, Lublin 1997, s. 49.

¹⁰ U. Ostrowska, *Aksjologiczne podstawy wychowania*, w: *Pedagogika*, (red.), B. Śliwerski, GWP, t. 1, Gdańsk 2006, s. 403 i 406.

sportu, gdzie prawa człowieka, wolność, odpowiedzialność, dobro, czy piękno są fundamentalnym spoiwem kształtującym postępowanie ludzi sportu – ludzi szlachetnych i godnych.

RELACYJNY CHARAKTER: SPORTU – WARTOŚCI – WYCHOWANIA

Realizowanie wartości przez osoby związane za sportem, jest możliwe nawet wtedy, gdy podmiotowe światy wartości nie zawsze korespondują ze sobą; choć niektóre z tych wartości, przenikając oba elementy relacji, mogą być w różnym stopniu zaakceptowane i zinternalizowane przez uczestników tych relacji. Wychowawca przekazuje swym wychowankom wartości, zwłaszcza gdy swoim przykładem je wspiera¹¹. Bezsprzecznie wartości nadają sens istnieniu, ale jak zauważa Władysław Stróżewski, dla aksjologicznych podstaw wychowania ważne jest, by wartości, które same w sobie są bezsilne i nierealizowane z punktu widzenia rzeczywistości są niczym, stawały się ciałem, czyli czymś najważniejszym¹².

Rozważając obecny w sporcie proces wychowania, którego celem jest rozwój człowieka – człowieka rozumianego holistycznie, tj. bez pominięcia żadnej ze sfer jego aktywności, należy podkreślić doniosłość trudu pracy trenerskiej, wychowawczej, która jednak musi bezwzględnie traktować człowieka jako integralną całość. Janusz Gnitecki¹³ akcentuje, iż w wielu koncepcjach dotyczących człowieka i jego rozwoju – powiedzieć można człowieka sportu i jego rozwo-

ju na tym polu – zwraca się szczególnie uwagę na integralne ujęcie osoby ludzkiej. Na przykład w koncepcji Romana Ingardena są trzy względnie izolowane systemy osoby ludzkiej: 1. system – ciało fizyczne (dostarcza on informacji o ciele fizycznym i świecie zewnętrznym); 2. system psychiczny – „dusza” (odsłania wszelkie nadzieje, miłości i rozczarowania i wszystko, co składa się na biografię człowieka); 3. system zwany – „osobowe ja” (rozwijają się w człowieku, gdy zdobywa się on na realizację dobra, piękna i prawdy). Wychowanie staje się tu rozpoznawaniem, rozumieniem, akceptowaniem i respektowaniem wartości samoistnych (Prawdy, Dobra i Piękna) „pierwotne Ja w osobowym Ja” w przestrzeni edukacyjnej oraz przeniknięcie przez „osobowe Ja” zarówno struktury fizycznej, jak i psychicznej człowieka. Wówczas wartości samoistne pełnią funkcję edukacyjną – edukują „osobowe Ja”. Natomiast wartości niesamoistne i tworzone przez człowieka w jego strukturze fizycznej, jak i psychicznej, pełnią funkcję edukowaną, tzn. po zrównoważeniu sprzecznych i ambiwalentnych wartości są podatne na integracyjne działanie „osobowego Ja”¹⁴.

Określeniem istoty i sposobu istnienia człowieka jako bytu edukacyjnego i edukowanego jest ontologia wychowania. Edukacja ta dokonuje się w trzech sferach ludzkiego życia:

- w sferze tego, co jest, a więc słowa (Logosu) – wyrażającego przy pomocy słowa jego, tj. człowieka, obecne trwanie,

¹¹ W. Cichoń, *Aksjologiczne ujęcie procesu wychowania*, w: *Człowiek-wychowanie-kultura. Wybór tekstów*, (red.) F. Adamski, WAM, Kraków 1993, s. 114-130.

¹² W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, „Znak”, Kraków 1992, s. 66.

¹³ J. Gnitecki, *Ontologiczne i aksjologiczne wyzwania*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, (red.) T. Kukołowicz, M. Nowak, KUL, Lublin 1997, s. 200.

¹⁴ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, w: J. Gnitecki, *Ontologiczne i aksjologiczne...*, op. cit., s. 200.

- w sferze tego, co się staje, czyli czynu (Rhema) – ukazujący przy pomocy aktu jego projekcję, tworzenie i zmianę,
- w sferze tego, co ma być – symbol (Dabar), który odsłania głębszy, transcendentálny sens dążeń ludzkich i łączy w sobie trwanie obecne ze zmianą stanu¹⁵.

Odpowiadając na pytanie, jak połączyć sport, wychowanie i wartości w spójną całość, należy zapytać o aksjologiczny wymiar wychowania, w tym także wychowania sportowego. Gnitecki akcentuje, iż pedagogika taka musi być:

- zgodna ze światem wartości samoistnych, tj. transcendentalnych, edukujących „osobowe Ja” bytu ludzkiego, prawdy, dobra i piękna w wymiarze pierwotnej struktury bytowej człowieka;
- zgodna ze światem wartości niesamoistnych, czyli uniwersalnych, edukowanych, tworzonych przez człowieka, ludzkiego biosu, etosu, agosu i losu w wymiarze wtórnej struktury bytowej człowieka – fizycznej, psychicznej;
- zgodna z naturą człowieka, w jego wymiarze społecznym, indywidualnym, psychicznym i fizycznym oraz z jego „osobowym Ja”;
- obecna w świecie ludzkim i w całej rzeczywistości uniwersalnej i transcendentальной;
- nie związana jedynie z jedną grupą wartości, np. ekonomicznych, kulturowych, estetycznych, etycznych, moralnych, czy z jedną ideologią wychowania¹⁶.

Istnieje wiele stanowisk w badaniach nad wartościami, zgodnie z którymi wartości sprowadzane są do:

- przeżyć psychicznych i rodząc pozytywne uczucia, rozwijają osobowość (Maslow, Meinog);

- kategorii zachowań międzyludzkich, które podlegają społecznej ocenie (Schlick, Ossowska);
- fenomenologicznego ujęcia, które odsłania istotę – eidos wartości samych w sobie na drodze głównie intuicji, a ów poznanie z kolei stanowi podstawę w podejmowaniu każdej moralnej decyzji (Scheler, Hartman, Ingarden, Wojtyła, Tischner i inni);
- personalizmu chrześcijańskiego, gdzie traktowane są jako powrót do domu Ojca (Maritain, Mounier, Woroniecki...);
- etycznego sposobu myślenia, gdzie np. rozum praktyczny, odsłaniając metafizyczne tło moralnych działań tkwiących w człowieku, odkrywa prawo moralne, by postępować tylko według takiej maksymy, dzięki której można chcieć, żeby stała się powszechnym prawem (Kant)¹⁷.

Przedstawiona koncepcja procesu wychowania, które ściśle sprzężone jest z wartościami: ingardenowskie ujęcie systemowe osoby ludzkiej, ontologia i aksjologia wychowania przywołane przez Gniteckiego, są cenne dla właściwego kształtowania środowiska sportowego i zawiązujących się tam relacji interpersonalnych. Człowiek jako ciało fizyczne, dusza i osobowe „ja” ma stawać się podstawową troską trenera, który winien w swej pracy dydaktyczno-wychowawczej dbać nie tylko o tężyznę fizyczną, stronę duchową, ale i ukierunkowanie na realizację triady naczelných wartości u swych podopiecznych. Ponadto wychowanie, które musi być nacechowane wartościami, winno pozostawać w zgodzie ze społeczną i indywidualną naturą człowieka (warto tu przypomnieć, iż sport jako

¹⁵ J. Gnitecki, *Ontologiczne i aksjologiczne*, op. cit., s. 201.

¹⁶ Ibidem, s. 202 i n.

¹⁷ Ibidem, s. 203-205.

przestrzeń wypełniająca życie człowieka i dyscypliny sportowe wraz z ich rodzajami muszą być zawsze przedmiotem wyboru świadomego i dobrowolnego osoby wyrastającej z danej grupy społecznej – wspomniany warunek „bycia w zgodzie” byłby wówczas spełniony) i nie wiązać się jednostronnie z wybraną grupą wartości użytecznościowych, estetycznych czy moralnych. Niestety częstym precedensem w świecie sportowców jest jednorodne i w pełni zdeterminowane dążenie do sławy, zdobycia kapitału, popularności, z pominięciem wartości wyższych, które winny – jeżeli już nie zdominować, to choć odczuwalnie zaistnieć jako motywy postępowania każdego zawodnika.

Wychowanie w kontekście wartości definiowane jest następująco: „...świadomie organizowana działalność społeczna, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i oddziaływaniem na nią, jak i stronę aksjologiczną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia. Proces i wyniki wychowania kształtują się pod wpływem: 1) świadomego i celowego oddziaływania odpowiedzialnych za wychowanie osób i instytucji (m. in. rodziców, nauczycieli, rodziny, szkoły); 2) systemu wychowania równoległego, a zwłaszcza odpowiednio zorganizowanej działalności środków masowego oddziaływania; 3) wysiłków jednostki nad kształtowaniem własnej osobowości”¹⁸. Mówimy tu zatem o teleologicznym i technologicz-

nym aspekcie wychowania, z ukierunkowaniem na określone cele. Z drugiej zaś strony mamy do czynienia z antropologicznym wymiarem wychowania, który składa się na transmisję kulturową w społeczeństwie – osobowość rozwija się za sprawą uczestnictwa, asymilowania i użytkowania kultury. W świetle refleksji na temat sportu można określić kulturę szeroko pojętą jako kulturę sportową, gdzie mechanizmy przekazu wartości istnieją podobne.

Wizja człowieka – istoty szukającej samorealizacji gatunkowej i jednostkowej, możliwości poznania swych sił i słabości, zwłaszcza w środowiskach sportowych, jest zawarta według Ireneusza Bittnera¹⁹ w kulturze fizycznej. Autor ten w kulturze fizycznej dostrzega specyfikę komplementarną z właściwościami człowieka, który jest istotą zdolną do uwalniania się od pozbawiającej podmiotowości instrumentalizacji, odczłowieczonej mechanizacji i wyzwalającego się z więzów bezosobowej standaryzacji. Aktywność psychofizyczna człowieka jest sterowana aksjologicznie i stanowi ona nie tylko pewien sposób działalności i zachowania się człowieka, ale także określoną formę samoświadomości i określonego stosunku do własnej egzystencji. A zatem kultura fizyczna jest wyrazem nieustannego dążenia człowieka do wyjścia poza stan zastany i osiągnięty – jest przejawem orientacji „ku czemuś”, a więc formą wyzwania, które sam sobie człowiek stawia. Człowiek, dążąc do integracji tego, co duchowe i cielesne, uzyskuje w kulturze fizycznej szansę bycia sobą, odnalezienie siebie, pogodzenia swej gatunkowej istoty z jednostkową egzystencją²⁰.

¹⁸ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, PWN, s. 347 i n.

¹⁹ I. Bittner, *Kultura fizyczna jako sfera psychofizycznej aktywności człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1995, s. 54.

²⁰ Ibidem.

Osobowość i jej potrzeby uwarunkowane zobiektywizowanym systemem norm i wzorów odniesionych do ludzkiego ciała oraz jego sprawności są źródłem aktywności psychofizycznej człowieka. Człowiek ujęty w szerszy humanistyczny system teoretyczny, zyskuje znaczenie istoty otwartej na świat wartości, realizujące swoje potrzeby wyższego rzędu. Człowiek jawi się w kategoriach podmiotowości jako twórca kultury. Umiejscowiona w nurcie humanistyki kultura fizyczna konstytuowana jest trzema podstawowymi elementami: 1. działania i system zachowań angażujących aparat ruchowy i ciało człowieka, 2. wartości, normy, dyrektywy i wzorce niosące ze sobą imperatywy działania, usensowniające życie ludzkie, 3. osobowość człowieka i jego potrzeby, dynamizujące procesy samorealizacji i autokreacji²¹. Aby osiągnąć optimum rozwoju osobowego bezsprzecznie wejść należy na ścieżkę wychowania, którego ostatecznymi celami są wartości autoteliczne i instrumentalne. Poza usprawnianiem zdolności jednostkowych, choćby w zakresie cielesności człowieka, istotnym zadaniem pedagogicznym staje się nadawanie sensu życiu osoby, włączając ją w świat wartości i kształtowanie jej osobowości w ramach samorealizacji.

Antropologiczna wizja człowieka, a zgodnie z duchem przyjętego tematu: człowieka sportu, trafnie interpretowana jest przez Ewę Kobyłęcką, która w podmiotowości dostrzega podstawę owego antropologicznego podejścia. Wynika to z odpowiedzi na pytanie o istotę człowieczeństwa według stanowiska idealistycznego, gdzie człowiek jest dzieckiem stworzonym przez Boga;

stanowiska materialistycznego, wg którego człowiek powstał na drodze ewolucji; a także stanowiska realistycznego, gdzie człowiek to byt zarówno materialny i duchowy. Wyróżnikami człowieczeństwa stają się tu: życie intelektualne – myślenie, twórczość, głoszenie prawdy; życie emocjonalne – postawy, uczucia; oraz moralność – np. poczucie odpowiedzialności. Jednym słowem, człowiek jest bytem zdolnym do rozumnego działania w zewnętrznym świecie oraz do immanentnego tworzenia siebie według obranych celów działania. W tym kontekście nauczyciel powinien nieustannie pracować nad rozwojem człowieczeństwa w sobie samym, być twórczy, otwarty na innych, którym niesie pomoc, wprowadzając swych podopiecznych w świat wartości²² (Kobyłęcka/2005/s. 25 i n.).

Ludzie sportu: trenerzy, szkoleniowcy, instruktorzy, nauczyciele wychowania fizycznego nie są żadną miarą zwolnieni z tego obowiązku. Wręcz przeciwnie, ich odpowiedzialność za holistyczne wzrastanie w człowieczeństwie poszczególnych zawodników, uczniów i sportowców wydaje się priorytetem. Odbiorcy odpowiednio konstruowanych programów edukacyjnych będą bowiem w przyszłości sami stawać się przykładem życia godnego i szlachetnego.

Związek między sportem, wartościami a wychowaniem cytowany już wcześniej Janusz Gnitecki interpretuje przy okazji refleksji o człowieku w rzeczywistości pedagogicznej, który występuje w trzech sferach: w sferze faktów (należy tu zadać pytanie *kim jest człowiek?*); w sferze działania, czyli *kim staje się człowiek?* pod wpływem dzia-

²¹ Ibidem, s. 96 i n.

²² E. Kobyłęcka, *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, „Impuls”, Kraków 2005, s. 25 i n.

łania; i w sferze wartości – *kim ma być człowiek?*. Odpowiedzi na pytanie: „kim jest człowiek” poszukuje pedagogika empiryczna, „kim staje się człowiek” – pedagogika prakseologiczna, a „kim ma być człowiek” – pedagogika hermeneutyczna²³.

W przestrzeni świata sportu pytania zadane powyżej mogłyby sparafrazowane wybrzmieć tak: „*kim jest sportowiec?*”; „*kim ma sportowiec się stawać?*”; „*czym jest sport?*” i; „*po co człowiekowi sport?*”. Są to pytania potrzebne i należy je przywoływać, choćby z punktu widzenia, czy ujęcia celowości działań i zadań w tym obszarze, a więc uchwycenia i sprecyzowania sensu. Im bardziej bowiem godne i szlachetne cele, tym lepsze uzasadnienie podjętych wysiłków i usensownienie analizowanej aktywności człowieka.

ZAKOŃCZENIE

Nakreślone w temacie kwestie: wartości – wychowania człowieka (tu także rozumianego jako człowieka sportu) i – samego sportu – w pedagogice podjął także Bogdan Suchodolski, wyodrębniając trzy podstawowe koncepcje człowieka: 1. metafizyczna, która określa człowieka z pozycji wartości absolutnych. Powinien on być taki, jak tego wartości ponadludzkie wymagają; 2. oparta na przekonaniu, że aby określić istotę człowieka, trzeba poznać, kim człowiek jest, a nie kim być powinien; 3. koncepcja człowieka jako istoty aktywnej, stwarzającą swą własną rzeczywistość i siebie samą²⁴.

Pytania o jednoznaczny kierunek rozwoju i najbardziej właściwy sposób

istnienia człowieka mimo szczyrych starań nie mogą zostać rozstrzygnięte. Zbyt dużo bowiem determinant natury społecznej, historycznej, osobowościowej, ideologiczno-politycznej, a także ekonomicznej i religijnej decyduje w tym przypadku o obecnym i przyszłym losie osoby ludzkiej. Pedagogika wraz ze swym zadaniem wychowania człowieka ku dobru i pięknu staje wciąż przed trudnym zadaniem określania wartości, będących podstawą i jednocześnie celem trudu wykuwania człowieczeństwa u wychowanków, przy jednoczesnym jak najbardziej dokładnym poznaniu skomplikowanego struktury psycho-fizyczno-duchowej, jakim jest osoba ludzka. Należy jednak uświadamić sobie i innym, zwłaszcza odpowiedzialnym za rozwój fizyczny, umysłowy i duchowy człowieka, istnienie aksjologicznego i antropologicznego wymiaru procesu wychowania i konsekwencji, które z tej prawdy płyną. Niewątpliwą jednak prawdą jest istnienie w sporcie wartości humanistycznych, personalistycznych oraz ukierunkowania na dobro, piękno i odpowiedzialność. Sztuka polega na umiejętnym i efektywnym wychowaniu sportowca i „dohumanizowaniu” sportu (będącego przejawem życia społecznego i nieraz sposobem na życie) tak, by człowiek stawał się świadomym swej wartości i godności i oraz jakości przekazywał dalej.

STRESZCZENIE

Treść artykułu stanowi rozważanie na temat wartości wyznaczających kierunki rozwoju i wychowania w sporcie. Aksjologiczny charakter oddziaływań

²³ J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1993, s. 26 i n.

²⁴ B. Suchodolski, *Zagadnienia podstawowe*, w: (red.) B. Suchodolski, *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, Warszawa 1985, s. 73 i n.

na młodych adeptów sportu warunkuje właściwe formy kształtowania człowieczeństwa, postaw, przekonań i zachowań zawodnika. Odwołując się do różnych koncepcji człowieka, ukazane zostały w tekście główne determinanty – natury społecznej, historycznej, osobowościowej, ideologiczno-politycznej, a także ekonomicznej i religijnej – decydujące o aktualnym i przyszłym losie osoby. Zwłaszcza trenerzy, szkoleniowcy i instruktorzy sportowi ponoszą odpowiedzialność za rozwój fizyczny, choć nie należy zapominać o ich powołaniu do kształtowania w wychowankach odpowiedniej formacji duchowej czy umysłowej. W środowiskach sportowych należy zadawać sobie pytanie o to, kim jest sportowiec; kim ma sportowiec się stawać; czym jest sport i; po co człowiekowi sport?. Są to pytania ważne, choćby z punktu widzenia, czy ujęcia celowości działań i zadań w tym obszarze, a więc uchwycenia i sprecyzowania sensu. Im bardziej bowiem godne i szlachetne cele, tym lepsze uzasadnienie podjętych wysiłków i usensownienie analizowanej aktywności człowieka.

Człowiek, którego stanowi ciało fizyczne, dusza i osobowe „ja” ma stawać się podstawową troską trenera, który winien w swej pracy dydaktyczno-wychowawczej dbać nie tylko o tężyznę fizyczną, stronę duchową, ale i ukierunkowanie na realizację triady naczelnych wartości u swych podopiecznych. Ponadto wychowanie, które musi być nacechowane wartościami, winno pozostawać w zgodzie ze społeczną i indywidualną naturą człowieka i nie wiązać się jednostronnie z wybraną grupą wartości użytecznościowych, estetycznych

czy moralnych. Częstość jednak precedensem w świecie sportowców jest dążenie do sławy, zdobycia kapitału, popularności, z pominięciem wartości wyższych, które winny – jeżeli już nie zdominować, to choć odczuwalnie zaistnieć jako motywy postępowania każdego zawodnika.

SUMMARY

The content of the article determines the consideration on the subject values marking directions of the development and the education in sport. The axiological character of influences on young students of sport conditions proper forms of the formation of the human nature, attitudes, convictions and behaviours of the competitor. There invoking different ideas of the man, were shown in the text main determinants - the nature social, historic, of individuality, ideological-political, and also economic and religious - decisive about the current and future fate of the person. Especially coaches, trainers and instructors of sports bear responsibility for the physical development, though one ought to get over to their appointment to the formation in pupils of the suitable spiritual formation or intellectual. In sports-environments one ought to give himself the question for this, whom is the sportsman; with whom has the sportsman to become; what is sport and; what for to the man sport? This are important questions , even if from the point of view, whether seizures of the advisability of activities and assignments in this area, so of the catch and specifying of the sense. To them more because worthy and noble

aims, to these the better reason of undertaken efforts and give meaning of analysed activity of the man.

The man whose determines the physical body, the soul and personal „I” has to become with the basic care of the coach who should in her own work didactic-educational to take care not only for the physical vigour, the spiritual side, but and steering on the realization of the triad principal values at her own charges. Besides the education which must be characterized by values, stay in the agreement with the social and individual nature of the man and not join one-sidedly with the quorum of values usefulness, aesthetical or moral. Frequent however a precedent in the world of sportsmen is homogeneous and fully the determined endeavour to the fame, the conquest of the capital, the popularity, with the omission of higher values which guilty if no longer to domineer, is though sentimentally to come into being as motives of the conduct of every competitor.

BIBLIOGRAFIA

I. Bittner, *Kultura fizyczna jako sfera psychofizycznej aktywności człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1995.

W. Cichoń, *Aksjologiczne ujęcie procesu wychowania*, w: *Człowiek-wychowanie-kultura. Wybór tekstów*, (red.) F. Adamski, WAM, Kraków 1993.

J. Gnitecki, *Ontologiczne i aksjologiczne wyzwania*, w: *Pedagogika ogólna. Pro-*

blemy aksjologiczne, (red.) T. Kukołowicz, M. Nowak, KUL, Lublin 1997.

J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1993.

R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, w: J. Gnitecki, *Ontologiczne i aksjologiczne wyzwania*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, (red.) T. Kukołowicz, M. Nowak, KUL, Lublin 1997.

J. Kmita, *O kulturze symbolicznej*, Warszawa 1982.

E. Kobyłecka, *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, „Impuls”, Kraków 2005.

W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, PWN.

K. Olbrycht, *Wychowanie a wartości*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, (red.) T. Kukołowicz, M. Nowak, KUL, Lublin 1997.

U. Ostrowska, *Aksjologiczne podstawy wychowania*, w: *Pedagogika*, (red.), B. Śliwerski, GWP, t. 1, Gdańsk 2006.

A. Pawłucki, *Rozważania o wychowaniu*, AWF Gdańsk, 1994.

R. Schulz, *O statusie i zadaniach aksjologii pedagogicznej*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, (red.) T. Kukołowicz, M. Nowak, KUL, Lublin 1997.

B. Suchodolski, *Zagadnienia podstawowe*, w: (red.) B. Suchodolski, *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, Warszawa 1985.

W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, „Znak”, Kraków 1992.

**Gdy ojciec daje synowi - obaj się cieszą,
gdy syn daje ojcu - obaj płaczą.**